

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 2.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.2.33>

УДК 316.42

З. Я. Шацька,

*д. е. н., доцент, доцент кафедри смарт-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1600-1481>*

Є. В. Бірюков,

*аспірант кафедри смарт-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-8088-4366>*

**ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В
КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БІЗНЕСУ**

Z. Shatskaya,

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Smart Economics,
Kyiv National University of Technologies and Design*

Y. Biriukov,

*Postgraduate of the Department of Smart Economics,
Kyiv National University of Technologies and Design*

**PREREQUISITES FOR FORMING HUMAN POTENTIAL IN THE
CONTEXT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT AND BUSINESS
COMPETITIVENESS**

В статті досліджено сутність поняття інноваційний розвиток людського потенціалу, як процесу впровадження інноваційних підходів, спрямованих на удосконалення знань, вмінь та навичок персоналу для забезпечення розвитку бізнесу. Узагальнено сучасні передумови, що сприяють формуванню інноваційного розвитку людського потенціалу, до яких віднесено: освітню, соціальну, економічну, технологічну, регуляторну та глобальну складові. Визначено, що економічні передумови інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ виявляються у: підвищенні продуктивності праці працівника; зміні у співвідношенні фізичної та розумової праці; зростанні споживчого попиту на інноваційні продукти та послуги. Соціальні передумови відбуваються внаслідок: демографічних змін; змін у суспільних цінностях; формуванні інноваційного мислення працівників; формуванні та розвитку культури підприємництва. Освітні передумови інноваційного розвитку людського потенціалу проявляються у: розширенні доступу до якісної освіти; розвитку безперервного навчання; співпраці бізнесу та ЗВО. Технологічні передумови відбуваються внаслідок: розвитку сучасних цифрових технологій; доступності сучасних цифрових інструментів; формуванні інноваційної інфраструктури МСБ. Регуляторні передумови сприяють євроінтеграційних процесів; спрощення умов ведення бізнесу; захист прав інтелектуальної власності. Глобальними викликами, що впливають на інноваційний розвиток людського потенціалу є: глобальні кліматичні зміни; пандемія COVID-19; військові виклики. Доведено, що головною передумовою інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ є поступовий перехід економіки до вищого технологічного укладу. З'ясовано, що визначення ключових чинників, що сприяють розвитку людського потенціалу, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності та сталого розвитку малого і середнього бізнесу в Україні.

The article examines the essence of the concept of innovative human potential development as a process of implementing innovative approaches aimed at improving the knowledge, skills and abilities of personnel to ensure of small and medium-sized business development. The modern prerequisites contributing to the

formation of innovative human potential development are generalized, which include: educational, social, economic, technological, regulatory and global components. It is determined that the economic prerequisites for the innovative development of human potential of SMEs are manifested in: increasing employee productivity; changes in the ratio of physical and mental labor; and growth in consumer demand for innovative products and services. Social prerequisites occur as a result of: demographic changes; changes in social values; formation of innovative thinking of employees; formation and development of entrepreneurship culture. Educational prerequisites for innovative human development are manifested in: expanding access to quality education; development of lifelong learning; cooperation between business and higher education institutions. Technological prerequisites result from: the development of modern digital technologies; availability of modern digital tools; and the formation of an innovative SME infrastructure. Regulatory prerequisites facilitate European integration processes; simplification of business conditions; and protection of intellectual property rights. The global challenges affecting the innovative development of human potential are: global climate change; the COVID-19 pandemic; and military challenges. It is proved that the main prerequisite for the innovative development of human potential of small and medium-sized businesses is the gradual transition of the economy to a higher technological mode. It is found that identifying the key factors that contribute to the innovative development of human potential will help to increase the competitiveness and sustainable development of small and medium-sized businesses in Ukraine.

Ключові слова: *людський потенціал; персонал підприємства; малий та середній бізнес; інноваційний розвиток підприємств; інноваційний розвиток людського потенціалу; передумови інноваційного розвитку.*

Key words: *human potential; enterprise personnel; small and medium-sized businesses; innovative development of enterprises; innovative development of human potential; prerequisites for innovative development.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах стрімкого технологічного прогресу, глобалізації економіки та загострення конкуренції одним з ключових чинників успішного розвитку малого та середнього бізнесу є людський потенціал. Його формування та ефективне використання стають важливими передумовами інноваційного розвитку підприємств та їх конкурентоспроможності на ринку. Цифровізація економіки вимагає не лише постійних технологічних удосконалень, а й висококваліфікованих фахівців, здатних до креативного мислення, адаптації до змін та безперервного навчання. В умовах цифрової трансформації підприємства, що інвестують у розвиток людського капіталу, отримують значні конкурентні переваги, адже саме компетентність, знання та креативність працівників є рушіями інновацій.

Малий і середній бізнес (МСБ) є важливою складовою економіки України, оскільки забезпечує створення нових робочих місць, розвиток підприємств та регіонів, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та зміцнення її стійкості. У сучасних умовах глобалізації та цифрової трансформації інноваційний розвиток людського потенціалу стає ключовим чинником успіху бізнесу, особливо в сегменті МСБ, де обмежені ресурси вимагають їх максимально ефективного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження зміни ролі людини в розвитку суспільного виробництва присвячено праці Паустовської Т. І. та Бондарчук О. М. Напрями активізації людського потенціалу в умовах цифровізації досліджують Башлай С. В., Яремко І. І. Вивченням окремих аспектів формування та розвитку людського потенціалу присвячено праці таких науковців, як: Березова Н., Верітов О. І., Данильченко О. П., Корецька Т. М., Левченко А. О., Мигаль М. В. та багато інших. Не зважаючи на значний науковий доробок, проблема формування людського потенціалу в контексті інноваційного розвитку та конкурентоспроможності бізнесу

потребує подальших поглиблених досліджень, зумовлених дією динамічних трансформаційних процесів розвитку економіки знань.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у систематизації передумов, що впливають на формування людського потенціалу в контексті інноваційного розвитку та конкурентоспроможності бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційний розвиток підприємств потребує формування людського потенціалу на інноваційній основі [13]. Інноваційний розвиток людського потенціалу бізнесу – це процес впровадження інноваційних підходів (напрямів), технологій, методів та програм, спрямованих на підвищення і оптимізацію можливостей, знань, навичок і талантів персоналу для досягнення якісного розвитку бізнесу. Інноваційний розвиток людського потенціалу МСБ в Україні формується під впливом різних чинників. Найбільш широка класифікація чинників інноваційного розвитку людського потенціалу наведено в дослідженні Огієнко М. М., Гуріної О. В., які їх класифікують за рівнем формування (глобальні, державні, регіональні, локальні); за сферою впливу (економічні, природні, соціальні, техніко-технологічні, політичні); за ступенем керованості (керовані, стихійні, частково піддаються регулюванню) [9]. Для більш повного врахування чинники інноваційного розвитку людського потенціалу повинні охоплювати економічні, соціальні, освітні та технологічні аспекти, які створюють умови для підвищення конкурентоспроможності МСБ (Рис. 1).

1. Економічні передумови інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ виявляються у:

підвищенні продуктивності праці працівника. З розвитком нових технологій, а також винайденням кращих та досконаліших знарядь праці, ручний труд поступово трансформувалася в автоматизований, а на сучасному етапі економічного розвитку перейшов до роботизованого, що вплинуло на підвищення продуктивності праці працівника.

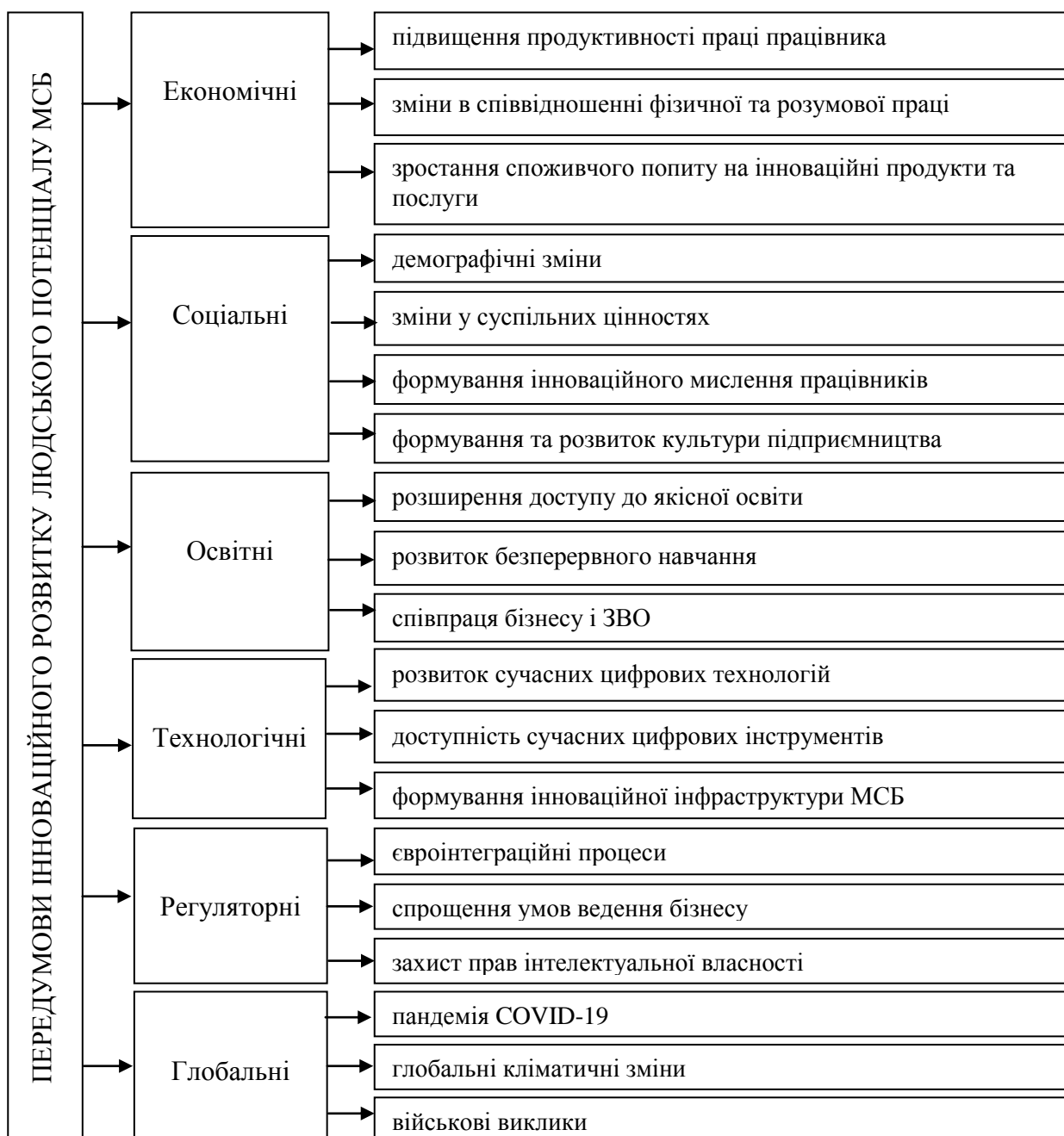

Рис. 1. Передумови інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ в Україні

Джерело: складено автором

Тому що, «кожен раз, коли підвищувалася продуктивність праці у виробництві потрібного обсягу продукції, витрачалося менше часу, ніж раніше. Тим самим зі сфери матеріального виробництва вивільнялася певна кількість праці, яку потрібно було б витратити, якби розвиток продуктивних сил залишився на колишньому рівні» [10];

– зміни в співвідношенні фізичної та розумової праці. В процесі еволюційного розвитку економіки «відбулися докорінні зміни в суспільній структурі праці, які характеризуються скороченням частки промислової, виробничої праці та розвитком невиробничої сфери, частка зайнятості людей в якій на сьогоднішній день становить за різними оцінками до 75% від загального числа працюючих» [10];

– зростання споживчого попиту на інноваційні продукти та послуги. Розвиток нових технологій, поступове насичення ринків продукцією, динамічні зміни смаків та уподобань споживачів під впливом модних тенденцій стимулюють МСБ до постійного впровадження інновацій.

2. Соціальні передумови інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ відбуваються внаслідок:

– демографічних змін. Демографічні зміни можна прослідкувати за динамікою показників відтворення населення; показників стану здоров'я населення; показників відтворення ресурсів праці; міграційних показників [7]. Сучасна демографічна ситуація в Україні характеризується ознаками інертної кризи, що проявляється у стрімкій депопуляції населення (значному зниженні темпів народжуваності у поєднанні з високими темпами смертності), надлишковій смертності населення, у тому числі й молодших вікових груп, унаслідок відсутності доступу до якісних медичних послуг, погіршення рівня життя та здоров'я, недосконалої системи соціального захисту населення тощо [7]. За даними Державного комітету статистики за період з 1991 року до 24 лютого 2022 року населення України скоротилося на понад 8 млн осіб. Річне скорочення населення сягало понад 420 тис. осіб [11].

З початку війни підвищився рівень міграції населення України. Станом на червень 2023 року за кордоном перебуває близько 20% населення або 8 млн 177 тис. громадян України [11].

Разом з тим, щороку збільшується чисельність населення, що зайняте в МСБ. Так, у 2010 р. чисельність населення, що зайняте в МСБ складало 10772,7 тис. осіб, що становить 26,1% від загального показника суб'єктів

господарювання відповідного виду діяльності в Україні. У 2023 р. – 7421,7 тис. осіб, що становить 31,9% від загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності в Україні. Таким чином, за період 2010-2023 р.р. чисельність населення, що зайняте на підприємствах МСБ збільшилася на 5,8% [5].

– змін у суспільних цінностях. Перехід економіки до вищого технологічного укладу впливає на зміну способу життя людей, який стає більш комфортним. Одночасно «зі зміною способу життя людей, змінюються їх ціннісні орієнтації, мотивація поведінки. Економічний лібералізм, конкуренція, прагнення до отримання прибутку тощо неоднозначно впливають на ціннісні орієнтації особистості. З одного боку, вони, безперечно, стимулюють ініціативу, розширюють можливості для розвитку здібностей і творчої активності людини. Разом з тим, розвиток економічного лібералізму та конкуренції заради прибутку, призводить до загального відчуження, психічних фрустрацій, неврозів тощо» [12]. На відміну від індустріального суспільства, коли головні суспільні цінності базувалися на грошах і прибутку, сучасне інформаційне суспільство все більше орієнтується на творчість, сталий розвиток і самореалізацію, що сприяє формуванню інноваційного середовища;

– формування інноваційного мислення працівників. Будь-які інновації на підприємстві не можливо впровадити без формування у персоналу інноваційного мислення. Сучасна молодь і «покоління Z» є носіями інноваційного мислення та цифрових навичок, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності та розвитку МСБ. Інноваційне мислення працівника проявляється через наступні поведінкові індикатори: працівник пропонує нові ідеї; пропонує нестандартне рішення проблемних ситуацій; знає, як запроваджувати нові підходи в роботі; створює умови для генерації нових ідей; експериментує; шукає альтернативні підходи; здатний зацікавити інших своїми ідеями; проявляє допитливість; цікавиться тенденціями в розвитку своєї професійної сфери; мислить стратегічно [2];

– формування та розвиток культури підприємництва. Підприємницька культура є характеристикою певної особистості та складається з набутих протягом її життя системи знань, цінностей, моральних та етичних норм, прийомів і методів здійснення економічної діяльності відповідно до чинних у суспільстві правових норм, традицій і стереотипів [3]. У розвинутих країнах світу питання ділової етики, соціальної відповідальності хвилюють підприємця не менше, ніж ефективність виробництва. Процвітаючі фірми мають високу культуру й особливий стиль поведінки, а підприємці із світовим ім'ям вважають, що вивчення різних ділових культур – це один з ключових аспектів конкурентоспроможності в майбутньому [6]. Зі становленням України, як незалежної держави, поступово формується позитивний імідж підприємців, як рушіїв економічного розвитку.

3. Освітніми передумовами інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ є:

– розширення доступу до якісної освіти. Ще на початку ХХ століття у 1921-1923 р.р. серед населення України у віці старше 9 років налічувалося від 47,7% до 58,0% неписьменних. Загалом стан неписьменності серед населення України за зазначений період у порівнянні з країнами Західної та Північної Європи становив 44,8% населення [4]. На сучасному етапі освіта в Україні є доступною для всіх верств населення. Сьогодні в Україні, крім приватних закладів вищої освіти, діє ще приблизно 170 державних університетів (без урахування філій) [8]. У 2005 році Україна приєдналася до Болонського процесу, що призвело до інтеграції вітчизняної освіти з європейською. Щороку у вітчизняних ЗВО зростає кількість освітніх програм, спрямованих на формування та розвиток підприємницьких та цифрових навичок, що сприяють формуванню інноваційного розвитку людського потенціалу;

- розвиток безперервного навчання. Поширення онлайн-курсів, тренінгів і воркшопів створює можливості для постійного вдосконалення та інноваційного розвитку людського потенціалу;

- співпраця бізнесу та ЗВО. Інтеграція бізнесу з університетами та іншими навчальними установами сприяє підготовці фахівців із сучасними навичками та інноваційним мисленням, що сприяє інноваційному розвитку людського потенціалу;

4. Технологічні передумови інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ відбуваються внаслідок:

- розвитку сучасних цифрових технологій. У 2021 році ІТ-експорт України зріс на 36% порівняно з аналогічним періодом минулого року та становив 6,8 млрд. доларів США або 10% від загального експорту. У першому кварталі 2022 року експортна виручка сегменту ІТ-експорту склала 2 млрд. доларів США [1]. Впровадження інноваційних рішень на підприємствах МСБ, таких як автоматизація, штучний інтелект і хмарні сервіси, вимагає підвищення не тільки технологічних компетенцій, а й інноваційного розвитку людського потенціалу;

- доступність сучасних цифрових інструментів. Розвиток інтернету та цифрових платформ створює умови для пришвидшення обміну знаннями, впровадження інноваційних бізнес-моделей на підприємствах МСБ, залучення глобальних ринків, що сприяє активізації інноваційного розвитку людського потенціалу;

- формування інноваційної інфраструктури МСБ. Інкубатори, акселератори та технопарки підтримують МСБ у розробці інновацій, для впровадження яких потрібні працівники з високим рівнем потенціалу та інноваційного мислення.

5. Регуляторні передумови інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ відбуваються в контексті:

- євроінтеграційних процесів. Угода про асоціацію між Україною та ЄС відкриває нові можливості для виходу підприємств МСБ на

європейські ринки, доступ до фінансування та нових технологій. Одним з чинників успішного виходу підприємств МСБ на закордонні ринки є інноваційний розвиток людського потенціалу;

- спрощення умов ведення бізнесу. Дерегуляція та діджиталізація адміністративних процесів в Україні зменшують обсяг часу працівників на рутинні операції, збільшуючи на створення інновацій та розвиток людського потенціалу, сприяють залученню інвестицій та розширенню можливостей МСБ;

- захист прав інтелектуальної власності. Формування правової бази для захисту інновацій на підприємствах МСБ стимулює розвиток креативності та інновацій персоналу, що активізує інноваційний розвиток людського потенціалу;

6. Глобальні виклики інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ:

- пандемія COVID-19. Необхідність перехід до дистанційних форматів роботи МСБ прискорила впровадження цифрових технологій та необхідність навчання та підвищення кваліфікації персоналу, розвитку інноваційного мислення;

- глобальні кліматичні зміни. Зміни клімату сприяють розвитку «зелених» технологій та екоорієнтованих бізнесів, для переходу яких МСБ потребує залучення працівників, що здатні до інноваційного розвитку людського потенціалу;

- військові виклики. Війна в Україні зумовила переорієнтацію діяльності МСБ на нові напрями, такі як безпека, енергетика, відбудова інфраструктури. В таких умовах інноваційний розвиток людського потенціалу призупиняється, бо персонал переймається, в першу чергу, питаннями забезпечення безпеки життя та здоров'я.

Головною передумовою інноваційного розвитку людського потенціалу МСБ є поступовий перехід людського суспільства від ручної до машинної,

автоматизованої та роботизованої праці, що відбувалося в процесі еволюційного переходу економіки до вищого технологічного укладу.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Дослідження передумов формування людського потенціалу є важливим для розуміння механізмів його розвитку в сучасних умовах, оцінки впливу освітньої, соціальної, економічної, технологічної, регуляторної та глобальної складових на професійне зростання персоналу задля забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку малого і середнього бізнесу. Визначення ключових чинників, що сприяють розвитку людського потенціалу, дозволить розробити ефективні стратегії управління людським капіталом, що забезпечить стабільний розвиток малого та середнього бізнесу в умовах жорсткої конкурентної боротьби. Подальші дослідження в цьому напрямі будуть спрямовані на наукове обґрунтування та розробку інструментів активізації людського потенціалу, як основи інноваційного розвитку та довгострокового успіху підприємств в цифровій економіці.

Література

1. Башлай С. В., Яремко І. І. Цифровізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів. *Економіка і суспільство*. 2023. №48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2237/2160>
2. Березова Н. Як оцінити та розвивати компетенцію «інноваційне мислення». *Budni*. URL: <https://budni.robota.ua/recruiting/yak-otsiniti-ta-rozvivati-kompetentsiyu-innovatsiyne-mislennya>
3. Верітов О. І. Понятійний конструкт «підприємницька культура» в контексті науково-педагогічного вивчення проблеми професійної освіти майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура та спорт». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. №67. Т.1. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/67/part_1/33.pdf

4. Данильченко О. П. Ліквідація неписьменності серед національних меншостей півдня України в 20-х р.р. XX століття. *Український історичний журнал*. 1999. №3. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/1999/3/7.pdf>
5. Економічна статистика. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2010-2023 роках. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm
6. Корецька Т. М. Культура ведення підприємницької діяльності. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/dc9ace90-8979-4945-9923-ef51728f9bb1/content>
7. Левченко А. О. Демографічні передумови інноваційного розвитку людських ресурсів в Україні. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2020. Вип. 5(38). С.97-105. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/12a05231-bbd9-46eb-986a-554375177865/content>
8. Мигаль М. В. В Україні скоротиться кількість закладів вищої освіти. *Главком*. 2024. URL: <https://glavcom.ua/country/science/v-ukrajini-skorotitsja-kilkist-zakladiv-vishchoji-osviti-detali-980460.html>
9. Огієнко М. М., Гуріна О. В. Теоретичні підходи до класифікації факторів розвитку людського потенціалу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/17.pdf
10. Паустовська Т. І., Бондарчук О. М. Еволюційний шлях зміни ролі людини в розвитку суспільного виробництва. *Економіка і суспільство*. 2022. №40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-39>
11. Через повномасштабне вторгнення Росії за кордоном перебуває близько 20% українців. *Опора*. 2023. URL: https://www.opora.ua.org/viyana/cezerez-povnomasshtabne-vtorgnennia-rosiyi-za-kordonom-perebuvaie-blizko-20-ukrayintsiv-doslidzhennia-opori-24792?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAgoq7BhBxEiwAVcW0LNIHiBioLNADUCIrNaxzVU8INz4MOWZdmOEN4PvtvvUQZAtyxADuqBoCAsAQAvD_BwE

12. Шайгородський Ю. Ціннісні трансформації в період суспільних змін. *Соціальна психологія*. 2009. №3. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/166141/1/%D0%A6%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B2%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B4.pdf>

13. Шацька З. Я., Бірюков Є. В. Формування людського потенціалу в контексті інноваційного розвитку підприємств. *Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації*: 2024 рік : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 4 жовт. 2024 р. Київ : КНУТД, 2024. с.61-63.

References

1. Bashlaj, S. V. and Yaremko, I. I. (2023), “Digitalization of the Ukrainian economy in the context of European integration processes”, *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 48, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2237/2160> (Accessed 7 Feb 2025).

2. Berezova, N. (2021), “How to assess and develop the competency “innovative thinking”, *Budni*, available at: <https://budni.robota.ua/recruiting/yak-otsiniti-ta-rozvivati-kompetentsiyu-innovatsiyne-mislennya> (Accessed 7 Feb 2025).

3. Veritov, O. I. (2019), “The conceptual construct “entrepreneurial culture” in the context of scientific and pedagogical study of the problem of professional education of future bachelors in the specialty 017 “Physical culture and sports”, *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyschij i zahal'noosvitnij shkolakh*, vol. 67, no. 1, available at: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/67/part_1/33.pdf (Accessed 7 Feb 2025).

4. Danyl'chenko, O. P. (1999), “Elimination of illiteracy among national minorities of southern Ukraine in the 1920s. XX century”, *Ukrains'kyj istorychnyj*

zhurnal, vol.3, available at: <http://history.org.ua/JournALL/journal/1999/3/7.pdf> (Accessed 7 Feb 2025).

5. Economic statistics (2025), “Number of employees in business entities by type of economic activity in 2010-2023”, available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (Accessed 7 Feb 2025).

6. Korets'ka, T. M. (2018), “Culture of doing business”, available at: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/dc9ace90-8979-4945-9923-ef51728f9bb1/content> (Accessed 7 Feb 2025).

7. Levchenko, A. O. (2020), “Demographic prerequisites for innovative human resources development in Ukraine”, *Tsentral'noukrains'kyj naukovyj visnyk. Ekonomichni nauky*, vol. 5(38), pp. 97–105, available at: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/12a05231-bbd9-46eb-986a-554375177865/content> (Accessed 7 Feb 2025).

8. Myhal', M. V. (2024), “The number of higher education institutions will decrease in Ukraine”, *Hlavkom*, available at: <https://glavcom.ua/country/science/v-ukrajini-skorotitsja-kilkist-zakladiv-vishchoji-osviti-detali-980460.html> (Accessed 7 Feb 2025).

9. Ohienko, M. M. and Hurina, O. V. (2018), “Theoretical approaches to classifying factors of human potential development”, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 3, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/17.pdf (Accessed 7 Feb 2025).

10. Paustovs'ka, T. I. and Bondarchuk, O. M. (2022), “The evolutionary path of changing the role of man in the development of social production”, *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 40, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-39> (Accessed 7 Feb 2025).

11. Opora (2023),” About 20% of Ukrainians are abroad due to Russia's full-scale invasion”, available at: https://www.oporaua.org/viyna/cherez-povnomasshtabne-vtorgnennia-rosiyi-za-kordonom-perebuvaie-blizko-20-ukrayintsiv-doslidzhennia-opori-24792?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAgoq7BhBxEiwAVcW0LNIHiBioLNAD

UCIrNaxzVU8INz4MOWZdmOEN4PvtvvUQZAtyxADuqBoCAsAQAvD_BwE
(Accessed 7 Feb 2025).

12. Shajhorods'kyj, Yu. (2009), “Value transformations in a period of social change”, *Sotsial'na psykholohiia*, vol. 3, available at: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/166141/1/%D0%A6%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B2%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B4.pdf> (Accessed 7 Feb 2025).

13. Shats'ka, Z. Ya. and Biriukov, Ye. V. “Formation of human potential in the context of innovative development of enterprises”, *Problemy intehratsii osvity, nauky ta biznesu v umovakh hlobalizatsii* [Problems of integration of education, science and business in the context of globalization], Kyiv, Ukraine, 4 October 2024, pp. 61–63.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2025 р.